

# K zásadám výberu obsahu výchovy a vzdelávania detí v materskej škole

PhDr. TEREZIA BEŇOVÁ, CSc.,  
Výskumný ústav pedagogický, Bratislava

Kvalitatívne sociálne a vedeckotechnické premeny v etape rozvinutého socializmu a vysoké spoločenské nároky na úroveň sformovanosti budovateľa komunizmu výrazne zasiahli aj prvý článok československej výchovnovzdelávacej sústavy — predškolskú výchovu. Prejavili sa v postupnom posilňovaní pedagogickej funkcie materskej školy, v kvantitatívnom raste materských škôl<sup>1</sup> i v inovácii ich výchovnovzdelávacieho obsahu. Výsledkom úsilia o skvalitnenie obsahu výchovy a vzdelávania je nový a potom zdokonalený Program výchovnej práce v jasliach a v materských školách (Praha, SPN 1978 a 1984, Bratislava, SPN 1978 a 1985). Už pri príprave nového Programu, ako aj pri jeho úprave v rokoch 1983-84 sa potvrdilo, že proces tvorby obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole je tak ako na vyšších stupňoch škôl procesom zložitým, mnohostranným a mnohoúrovňovým. Očividne do popredia vystúpila pritom podmienenosť kvality výsledku tohoto procesu od stupňa rozvinutosti predškolskej pedagogickej teórie — a osobitne od rozpracovania teórie tvorby obsahu. V nej sa ako najmenej rozpracované ukázali otázky, ktoré v rozhodujúcej miere ovplyvňujú kvalitu obsahu — otázky výberu obsahu a zásad tohoto výberu. V predkladanej štúdii venujeme pozornosť tomuto problému teórie tvorby obsahu, ktorá v sebe zahŕňa teoreticko-metodologické prístupy k výberu a usporiadaniu obsahu, zásady výberu, výber obsahu a jeho metodiku, usporiadanie a kritiku nemarxistických koncepcií tvorby obsahu. Všetky tieto problémy v štúdii neriešime. Pokúsime sa ukázať súčasný stav rozpracovanosti zásad výberu obsahu výchovy a vzdelávania v materských školách v predškolskej pedagogickej literatúre. Zhrnieme tiež praktické skúsenosti z uplatňovania zásad výberu obsahu pri tvorbe obsahu výchovy a vzdelávania v doterajšej histórii programov pre materské školy. Vychádzame pritom zo základnej pedagogickej literatúry, využívame výsledky analýzy vývoja obsahu výchovy a vzdelávania detí v materských školách v Československu od roku 1945 a výsledky analýzy súčasných prístupov k tvorbe programov výchovnej práce pre materské školy v niektorých socialistických krajinách.

K problémom výberu obsahu výchovy a vzdelávania v škole vzniklo v poslednom desaťročí v súvislosti s teoretickým a praktickým riešením úloh skvalitnenia výchovnovzdelávacej sústavy v ČSSR a v iných socialistických krajinách viacero významných teoretických prác.<sup>2</sup> Ukazujú veľkú aktuálnosť teoretického rozpracovávanía otázok výberu obsahu, vyvolanú aj rozsiahlosťou spoločenského poznania a dynamikou jeho napredovania. Prehĺbiť doterajšiu úroveň teórie obsahu, tj. jeho prameňov, kritérií výberu, štruktúru obsahu a i. si vynucujú aj také doterajšie výsledky výberu obsahu, ktoré sa často prejavili v predimenzovanosti, jednostrannosti a neprimeranosti obsahu vzdelávania. Prudký nárast spoločenskej skúsenosti za posledné desaťročie, kvalitatívne premeny spoločenských nárokov na výchovu dorastajúcej generácie v socialistickej spoločnosti i optimálna dĺžka školského vzdelania neumožňujú pristupovať k utváraní obsahu „kvantitatívne“, tj. cestou rozširovania jeho rozsahu.

Nástojčivá požiadavka vedecky rozpracovávať teóriu obsahu výchovy a vzdelávania — a v tom osobitne otázok výberu — vyplýva aj z historickej skúsenosti z tvorby obsahu vzdelávania.<sup>3</sup> Obsah vzdelávania bol až donedávna formovaný prevažne empiricky a bez dostatočného teoretického zdôvodnenia. Na doterajší empirický charakter výberu obsahu poukazujú mnohí naši i zahraniční pedagógovia.<sup>4</sup> Potvrdzujú absenciu vedecky sformulovaných pravidiel a metodík výberu obsahu a upozorňujú na jej následky: „Absencia presne rozpracovaných princípov, kritérií výberu obsahu stredného všeobecného vzdelania vedie k tomu, že sám obsah často závisí od subjektívnych hodnotení a úsudkov, na základe čoho vzniká alebo predimenzovanie osnov, alebo prílišná detailizácia učiva, alebo nedostatočná spätosť s praxou komunistickej výchovy.“<sup>5</sup> Podčiarkujú nevyhnutnosť rozpracovať a pri výbere obsahu výchovy a vzdelávania sa riadiť určitými zásadami (normami, inštrukciami), ktoré by proces výberu regulovali a ktoré by zabezpečili jeho optimálnosť. Skúmanie daného problému z historického hľadiska potvrdzuje, že proces výberu obsahu výchovy a vzdelávania má svoje zákonitosti, ktoré možno i treba zhrnúť do sústavy zásad. Aj pri empirickom prístupe k tvorbe obsahu sa v doterajšej histórii výber neuskutočňoval živelne, bez akýchkoľvek východísk a pravidiel. Isté pravidlá výberu obsahu výchovy a vzdelávania mládeže sa sformulovali a dodržiavali už pri tvorbe prvých historicky známych výchovných systémov.<sup>6</sup> Dlhoročnou výchovnou praxou overené skúsenosti z výberu obsahu sa postupne zovšeobecňovali a sformulovali do pravidiel, ktoré objasňovali prístupy k výberu a ktoré určovali jeho spôsoby a cesty. Tieto pravidlá v každej etape vývinu odrážali najmä spoločensko-ekonomický charakter a úroveň spoločnosti, jej politický systém, oficiálny svetonázor a morálne hodnoty danej spoločenskej formácie. V triedne antagonistických spoločenských zariadeniach boli určované potrebami a záujmami vládnucej triedy a viedli k obsahu triedne diferencovanému. Historicky sa ako prvé používali tie pravidlá, ktoré vychádzali z podstaty spoločenského zariadenia — a to triednosť a ideovosť.

Okrem spoločenskej determinácie odrážali pravidlá výberu obsahu aj biolo-gicko-psychologické danosti subjektu výchovy a zohľadňovali aj zákonitosti výchovnovzdelávacieho procesu, v ktorom sa obsah sprostredkúval a osvojo-val. Objektívnu platnosť sformulovaných pravidiel overovala a potvrdzovala prax, ktorá boja aj prameňom ich neskoršieho spresňovania a stálym krité-riom ich funkčnosti.

## VYMEDZENIE ZÁSAD VÝBERU OBSAHU VÝCHOVY A VZDELÁVANIA V PEDAGOGICKEJ LITERATÚRE

V pedagogickej literatúre nachádzame značnú nejednotnosť chápania a in-terpretácie pojmu „zásada výberu obsahu výchovy a vzdelávania“. Kým pod-stata zásad pedagogických (resp. zásad didaktických a výchovných) je objas-nená pomerne jasne, terminologické označenie, podstata a funkčnosť zásad výberu obsahu sa začína len upresňovať. V základnej pedagogickej literatúre sa pravidlá, podľa ktorých sa treba pri tvorbe obsahu, či pri jeho výbere riadiť, označujú názvami zásady, princípy, kritériá, požiadavky a i.

Jednotliví autori uvádzajú rôzny počet a rôzne zásady výberu obsahu a na rôznej úrovni rozpracovávajú ich špecifickosť — t.j. vyjadrujú požiadavky na proces, v ktorom sa obsah výchovy a vzdelávania cieľavedome vyberá a štrukturuje. Najfrekvencovanejšie sú zásady vekuprimeranosti, cieľavedo-mosti, vedeckosti, systematičnosti, ideovosti a triednosti, komplexnosti, jedno-ty teórie a praxe a postupnosti.<sup>7</sup>

Požiadavka teoreticky sa zaoberať zásadami výberu obsahu vzdelávania (rovnako ako aj rozpracovaním zásad didaktických a výchovných) sa veľmi nástojeivo natosťuje v posledných rokoch. Potreba skúmať zákonitosti vý-chovnovzdelávacieho procesu vyvolala v osemdesiatych rokoch v časopise Sovetskaja pedagogika dlhodobú vedeckú diskusiu Za kruglym stolom. K rov-nakej požiadavke dospelo aj Prezídium Akadémie pedagogických vied v ZSSR na svojom rokovaní v októbri 1981.<sup>8</sup> Intenzívny rozvoj teórie obsahu výchovy a vzdelávania možno zaznamenať v súčasnosti vo väčšine socialis-tických krajín; z nich predovšetkým v tých, kde sa prejavuje alebo realizuje re-forma všeobecného stredného vzdelávania (napr. v ZSSR, NDR, ČSSR).<sup>9</sup> Značný posun v metodologickom a metodickom riešení problematiky tvorby obsahu znamenajú práce V. V. Krajevského, I. Ja. Lerner, Ju. K. Babanského, M. N. Skatkina, V. S. Ledneva, L. Ja. Zorinovej, G. Neunera, O. Madera, J. Skalkovej, E. Stračára, A. M. Dostála a iných. Viacerí z nich zhodne uvádzajú ako jednu z podmienok zdokonaľovania obsahu výchovy a vzdelávania vy-pracovanie teórie a metodiky výberu obsahu výchovy a vzdelávania, príp. aj čiastkových prístupov k výberu obsahu jednotlivých učebných predmetov. Sú-časná prax výberu obsahu učebných predmetov základných a stredných škôl v Československu túto požiadavku potvrdzuje.

Rozpracovanosť teórie obsahu výchovy a vzdelávania detí predškolského veku značne zaostáva za úrovňou jej rozpracovanosti pre vyššie stupne škôl. V doterajšej predškolskej pedagogickej literatúre sa na všeobecnej úrovni poukazuje na determinovanosť obsahu výchovy a vzdelávania detí v materskej škole cieľmi, úlohami a zásadami komunistickej výchovy.<sup>10</sup> Zásady sa objasňujú v zmysle všeobecných požiadaviek na obsah a jeho interpretáciu — predovšetkým zásady cieľavedomosti, ideovosti a primeranosti.<sup>11</sup> Problém výberu obsahu výchovy a vzdelávania detí v materskej škole nie je zaradený v najnovšej Pedagogike predškolského veku<sup>12</sup> a samostatné pedagogické práce k otázkam tvorby obsahu nevznikli ani v období vypracovania ostatného Programu výchovnej práce v jasliach a v materských školách (z r. 1978, upraveného a vydaného v r. 1984 a v r. 1985).

Podobnú situáciu môžeme konštatovať aj v ďalších socialistických krajinách. Problému výberu obsahu sa v sovietskej pedagogike venovala najmä A. P. Usovová<sup>13</sup>, ktorá sa zamerala predovšetkým na obsah rozumovej výchovy, resp. učenia v materskej škole; danú problematiku vo svojich prácach rozpracovali aj N. P. Saukulínová, N. A. Vetluginová a ďalší. Napr. Doškolaňaja pedagogika<sup>14</sup> uvádza zásady, na základe ktorých bol vytvorený program výchovnej práce pre materské školy v ZSSR: ideovosť obsahu osnov, jeho adekvátnosť úlohám komunistickej výchovy, jednota výchovy a vzdelávania, celistvosť a sústavnosť pedagogického procesu výchovy a vzdelávania od dojčenského veku po vstup do školy, systematickosť a postupnosť usporiadania učiva a jeho znáročňovanie, usporiadanie všeobecných a čiastkových úloh podľa veku detí, uskutočňovanie výchovy v rôznych druhoch činnosti, koncentričnosť. Doškolaňaja pedagogika z r. 1983<sup>15</sup> uvádza v časti Didaktika materskej školy zásady výberu poznatkov, návykov a zručností; sú nimi zásada spätosti poznatkov, návykov a zručností so životom, s praxou, zásada vedeckosti, systematickosti poznatkov, zásada výchovnej a rozvíjajúcej nasmerovanosti poznatkov a zručností, zásada všestrannosti a harmoničnosti v obsahu poznatkov, návykov a zručností a zásada primeranosti.

Intenzívne úsilie o rozvoj predškolskej pedagogickej teórie — a v tom aj teórie obsahu — v posledných rokoch dokumentujú teoretické východiská pripravovaných a vydaných programov výchovnej práce v ZSSR, BĽR a NDR. K otázkam, ktoré sledujeme, bolo dosiaľ publikovaných len málo štúdií. Viacero teoretických príspevkov bolo prednesených na IX. medzinárodnom seminári o predškolskej výchove, ktorý sa konal v roku 1980 v Prahe. Východiskom tvorby nových programov, ktoré sa v ostatných rokoch spracovali alebo sa takmer vo všetkých socialistických krajinách pripravujú, je dôsledná analýza spoločenských požiadaviek na úroveň predškolskej výchovy.<sup>16</sup> Dať do tesnejšieho súladu obsah výchovy a vzdelávania detí už v predškolskom veku s potrebami spoločnosti je hlavným zámerom pri tvorbe programu v Nemeckej demokratickej republike, v Bulharsku, v Sovietskom zväze aj v Československu. Obsah výchovy a vzdelávania detí v materských školách nadobúda

v najvyspelejších socialistických krajinách, v ktorých sa dosiahla prevažná alebo takmer úplná zaškolenosť detí v materských školách, skutočne rozhodujúce postavenie vzhľadom k cieľu výchovy. Nové podmienky v týchto krajinách si vyžiadali zamyslieť sa nad perspektívnou koncepciou rozvoja predškolskej výchovy. Pri jej vypracovaní sa prehodnotili niektoré tradičné, v nových podmienkach už prekonané názory, napr. na pramene obsahu výchovy a vzdelávania detí v materských školách, na jeho výber, na usporiadanie obsahu a jeho záväznosť, na štruktúru a záväznosť programov pre materské školy apod. Potvrdzujú to napr. teoretické východiská k tvorbe obsahu v BLR, ktoré rozpracovávajú jeho výchovnú a rozvíjajúcu funkciu, zdôrazňujú vedeckosť, systémovosť a integratívnosť jeho výberu a usporiadania<sup>17</sup>, prístupy k zdokonaleniu obsahu výchovy a vzdelávania v materských školách v NDR, v ktorých sa zdôraznili zásady triednosti, ideovosti a spätosti výchovy a vzdelávania s praxou socialistickej výstavby<sup>18</sup>, prístupy k vypracovaniu nového programu v ZSSR<sup>19</sup> a i. Vysoké nároky na vedecké rozpracovanie otázok všestrannosti rozvoja osobnosti dieťaťa, komplexného prístupu k jeho výchove a vzdelávaniu, vytýčenie hlavných smerov rozvoja a úloh v súčasných podmienkach vyspelej úrovne predškolskej starostlivosti o deti apod. podčiarkli už spomínané medzinárodné semináre o predškolskej výchove v Prahe a v Moskve (v roku 1984).

#### ZÁSADY VÝBERU OBSAHU VÝCHOVY A VZDELÁVANIA UPLATŇOVANÉ PRI TVORBE PROGRAMOV VÝCHOVNEJ PRÁCE V MATERSKÝCH ŠKOLÁCH

Analýza prístupov k tvorbe programov výchovnej práce pre materské školy v Československu, ale aj v iných socialistických krajinách ukazuje prevažne empirický prístup k zostavovaniu obsahu výchovy a vzdelávania: „... až do súčasnej doby stanovenie obsahu vhodného pre osnovy materskej školy sa prevažne uskutočňuje na základe úvah z denného pedagogického pozorovania, bez hlbšej vedeckej analýzy stavu, vzájomných vzťahov a rozvoj dieťaťa podporujúcej úlohy tých znalostí a návykov, ktoré si majú deti osvojiť v materskej škole.“<sup>20</sup> „Doterajší plán (tj. Bildungs- und Erziehungsplan — pozn. T. B.) hodnotíme ako program empirickej úrovne. To znamená, že výber a usporiadanie obsahu sa opiera predovšetkým o empirické hodnoty a nie sú dostatočnou mierou teoreticky zdôvodnené.“<sup>21</sup>

V Československu bolo vydaných od roku 1945 do roku 1978 sedem programov výchovnej práce pre materské školy. Vznik toľkých programov za pomerne krátke historické obdobie by predpokladal aj sformovanie určitých teoretických koncepcií obsahu. Mohol by vzniknúť dojem, že časté zmeny programových dokumentov boli vyvolané aj posunmi v teórii obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole. V skutočnosti to nie je tak. Za uvedené roky nevznikla ani jedna práca (monografia alebo štúdia) k teórii tvorby obsahu. Naopak časté zmeny obsahu možno pripočítať nielen meniacim sa spoločenským podmienkam, ale aj nejasnosti, neprepracovanosti teórie.

Zaostávanie teórie tvorby obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole v Československu za praxou utvárania programov konštatujeme aj napriek tomu, že nové spoločensko-politické podmienky po druhej svetovej vojne a najmä po roku 1948 nevyhnutne predpokladali vytvoriť teoretickú koncepciu obsahu novej, kvalitatívne odlišnej výchovy detí predškolského veku. Obsah výchovy detí v materskej škole sa nemohol utvárať na základe predchádzajúcich buržoáznych výchovných koncepcií. Vznikajúci výchovný systém, osnovaný na marxisticko-leninských prístupoch k rozvoju a výchove človeka, vyžadoval zbaviť sa čo najrýchlejšie vplyvu buržoáznych názorov na voľný, spontánny rozvoj dieťaťa.<sup>22</sup> Objektívne však treba priznať, že jedným z dôvodov nedostatočného rozpracovania teórie obsahu v ČSSR bola a dodnes je slabá vedeckoteoretická základňa v oblasti predškolskej výchovy. Ďalšou príčinou bola malá, v porovnaní so základnou školou takmer žiadna historická skúsenosť z tvorby programov výchovnej práce (ak neberieme do úvahy prvý ucelenejší systém obsahu výchovy detí v materskej škole J. A. Komenského<sup>23</sup> a 2-3 lokálne programy, ktoré vznikli v období prvej Československej republiky).

Napriek absencii teoretických koncepcií obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole sa počas sledovaného historického obdobia programy netvorili úplne bezkonceptne a živelne. V zložitých podmienkach formovania prvého systému socialistickej predškolskej výchovy mali vždy rozhodujúci vplyv na utváraný obsah spoločenské požiadavky sformulované vo výchovnom ciele. Spôsob a kvalita konkretizácie cieľa predškolskej výchovy v obsahu bola v jednotlivých programoch rozdielna. Odrážali nielen stav a rozvinutosť teórie a praxe, ale aj kvalitu cieľa vytýčeného predškolskej výchove. Napr. veľmi široký a ideovo nevyhranený cieľ detskej opatrovne v prvom programe z roku 1946<sup>24</sup> — poskytovať deťom sociálne zdravotnú ochranu a prostredie k rozvoju osobnosti so zreteľom na spoločenskú výchovu a potreby národa — sa prejavil v značnej všeobecnosti obsahu (tvorili ho v podstate charakteristiky vývinovej úrovne detí troj-, štvor- a päťročných), v zdôrazňovaní samorozvoja dieťaťa, nepotláčania jeho osobnosti, rozvoja individua apod. Prejavil sa aj v nejasnosti koncepcie tohoto normatívu.

V Prechodných osnovách pre materské školy z r. 1953 (a v Učebných osnovách pre materské školy z r. 1955) je cieľ vyjadrený pedagogicky presnejšie a ideovo jednoznačne; „... vychovať socialistickej spoločnosti nových ľudí, všestranne rozvinutých, statočných a schopných budovať socializmus v našej krajine, chrániť výsledky tohto budovania, brániť si vlast’...“<sup>25</sup> Posun v kvalite cieľa sa prejavil aj v kvalite jeho konkretizácie do úloh materskej školy, do zásad pre prácu učiteľky a do obsahu výchovnej práce. Ideové požiadavky na výchovu detí sa odrazili v úsilí vymedziť obsah triedne a v súlade s najnovšími vedeckými poznatkami.

Cieľ výchovy detí v najnovšom programe,<sup>26</sup> ktorý zdôrazňuje popri všestrannom harmonickom rozvoji detí aj ich prípravu na základnú školu, sa v obsahu odráža zabezpečením rozvoja všetkých stránok osobnosti. Obsah výchovy a vzdelávania je oproti predchádzajúcemu programu náročnejší, rozsiahlejší a členitejší. Okrem všeobecnej pripravenosti na školu zabezpečuje aj

konkrétnu pripravenosť na osvojovanie si obsahu učiva jednotlivých učebných predmetov 1. ročníka ZŠ.

Nedostatočná rozvinutosť vlastnej teórie obsahu a koncepcie normatívu pre materské školy sa v histórii kompenzovala aj preberaním obsahu výchovy a vzdelávania z učebných osnov národnej školy a využívaním programov sovietskych detských sadov. Najvýraznejšia bola táto tendencia v päťdesiatych rokoch, kedy sa materská škola stala zákonom o jednotnej škole z roku 1948 súčasťou jednotnej školskej sústavy.<sup>27</sup> Preberanie prístupov k tvorbe obsahu výchovy a vzdelávania v materských školách z vyšších stupňov škôl a sovietskych detských sadov malo v doterajšej histórii pozitívny aj negatívny dopad na vývoj programov. Umožnilo v danej situácii vytvoriť skutočné osnovy výchovno-vzdelávacej práce, viedlo ku sformovaniu prvého uceleného didaktického systému obsahu, podnietilo k čiastkovým riešeniam otázok obsahu. Negatívny dopad malo preberanie osnov ako vzoru vtedy, keď sa uskutočnilo mechanicky, bez dôkladného zohľadnenia národných špecifik, vekového obdobia, či osobitostí daného druhu výchovno-vzdelávacieho zariadenia.

Napr. výrazným pozitívom Prechodných učebných osnov pre materské školy (Bratislava, SPN 1953), ktoré sa tvorili prevažne redukciou osnov prvého ročníka národnej školy a podľa vzoru osnov detských sadov, je to, že predstavujú prvý didaktický systém obsahu; v týchto osnovách sú poznatky, návyky a zručnosti, ktoré si majú deti osvojiť, vymedzené konkrétne, sú prehľadne usporiadané atď. Podobnú úroveň konkrétnosti obsahu a prehľadnosti jeho štruktúrovania dosahuje až posledný program. Tento obsah bol však jednostranne didakticky orientovaný a vzhľadom k vtedajšej úrovni vyspelosti detí, odbornej pripravenosti učiteliek a k materiálnemu vybaveniu materských škôl bol príliš náročný.

Bezprostredne po výjdení Prechodných učebných osnov pre materské školy, ktoré sa utvorili hlavne redukciou učiva 1. ročníka národnej školy, sa však ukázalo, že takýto prístup k tvorbe obsahu nie je optimálny. V časopiseckej literatúre sa objavujú požiadavky, aby sa vytvorila taká koncepcia osnov, ktorá bude zohľadňovať špecifickosť veku a materskej školy: „Treba si uvedomiť, že nestačí uskutočniť len úpravu a obmenu doterajších osnov alebo mechanickú redukciu učiva v pomere k osnovám 1. postupného ročníka, ale je nevyhnutné vidieť osnovy pre materské školy ako celok z hľadiska ich funkcie v predškolskom veku, ich štruktúry a usporiadania, aj pokiaľ ide o rozsah a obsah učiva primeraného vekovým osobitostiam.“<sup>28</sup> Predškolská pedagogika však dostatočne neobjasnila špecifiká výchovy v materských školách vo vzťahu k tvorbe obsahu, k funkcii a k štruktúre normatívu pre materské školy. V predškolskej pedagogickej literatúre stále pretrvávajú už prekonané názory na možnosť presne a záväzne stanoviť obsah výchovy a vzdelávania detí v materskej škole, názory na nemožnosť vypracovať didaktický systém, ktorý by tvorilo „základné učivo“, na pramene výberu obsahu, na funkčnosť programu pre materské školy apod.

Ťažisko riešenia teoretických nejasností sa aj v súčasnosti prenáša do oblasti metodickej, ktorá však nie je kompetentná a schopná ich odstrániť.

Hlavnou tendenciou, ktorá charakterizuje tvorbu obsahu výchovy a vzdelá-

vania v materskej škole v celej jeho genéze, je empirizmus. Pri vymedzovaní obsahu a určovaní jeho primeranosti boli rozhodujúce praktické skúsenosti najlepších učiteliek; tie väčšinou obsah navrhovali, uskutočňovali redukciu obsahu, overovali jeho primeranosť, vyjadrovali sa ku štruktúre programu, k jeho skladbe atď. Napr. návrh obsahu výchovy Pracovného programu materskej školy z roku 1948 vypracovali sekcie učiteliek detských opatrovní pri okresných pedagogických zboroch; každý z programov výchovnej práce sa krátkodobejšie, či dlhodobejšie overoval v materských školách; návrh obsahu posudzovali metodické i riadiace pracoviská atď. Pedagogická prax poskytla nenahraditeľné podnety ku tvorbe a skvalitneniu každého z programov výchovnej práce; okrem toho prax veľmi skoro pochopila neúnosnosť tvorby obsahu bez adekvátnej teoretickej koncepcie.<sup>29</sup> Napr. požiadavky na kvalitu obsahu z päťdesiatych rokov, ktoré požadovali stručnosť a prehľadnosť usporiadania obsahu, jeho dôkladnejšiu diferenciaciu, presné vymedzenie „základného učiva“ apod., sú aktuálne dodnes. Najpresvedčivejšou ukázkou prínosu praxe pri zdokonaľovaní obsahu je systematické a cieľavedomé overovanie najnovšieho programu.

Menej pozitívne možno v histórii hodnotiť to, že empirické skúsenosti nahrádzali pri tvorbe viacerých programov teóriu tvorby obsahu; ďalej to, že zdokonaľovanie obsahu sa uskutočňovalo niekedy na základe jeho veľmi krátkodobého overovania (napr. pri prechodných učebných osnovách z r. 1953 jeden rok). Na kvalite obsahu sa odrazilo aj to, ak sa pri jeho tvorbe bez prehodnotenia preberali požiadavky praxe. Napr. metodické nedostatky praxe sa pri učebných osnovách pre materské školy (Bratislava, SPN 1955) riešili zaradením metodických pokynov do osnov.

Významný vplyv na tvorbu obsahu v celej doterajšej histórii mala vývinová a pedagogická psychológia. Jej podieľ na jednotlivých programoch bol rozdielny. Vývinová a pedagogická psychológia nahrádzala pri viacerých programoch absentujúcu pedagogickú teoretickú koncepciu. Výraznú psychologickú koncepciu mal napr. dočasný pracovný program pre detské opatrovne z roku 1946; prevažne vekovými osobitosťami detí bol určený výber obsahu Programu výchovnej práce v jasliach a v materských školách (schválený MZ a MŠaK v r. 1966) apod. Poznatky vývinovej psychológie nahrádzali v niektorých programoch aj vlastný obsah výchovy a vzdelávania (napr. vývinové charakteristiky tvoria veľkú časť obsahu v prvom pracovnom programe z r. 1946). Vývinová a pedagogická psychológia nahrádzala aj nerozpracovanosť pedagogickej teórie.

Využívanie poznatkov vývinovej a pedagogickej psychológie pri tvorbe obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole hodnotíme veľmi pozitívne. Nežiadúco sa vplyv vývinovej a pedagogickej psychológie prejavil vtedy, keď popis vývinovej úrovne jednotlivých stránok osobnosti nahrádzal vlastný výchovnovzdelávací obsah, resp. ak prevažovala pri tvorbe obsahu jednostranná biologicko-psychologická determinácia. Postavenie, ktoré pedagogická a vývinová psychológia zaujímala a aj v súčasnosti zaujíma pri tvorbe jednotlivých programov, pravdaže nie je chybou jej samej; je následkom nerozpracovanosti predškolskej pedagogickej teórie. Nedostatky v predškolskej pedago-

gike nemožno kompenzovať poznatkami z pedagogickej a vývinovej psychológie.

Keď konštatujeme prevažujúci empirický prístup k tvorbe obsahu výchovy a vzdelávania v materských školách, neznamená to, že sa utváral živelne, voluntaristicky, príp. subjektivisticky. Okrem hlavnej línie — úsilia zabezpečovať spoločenské požiadavky na úroveň a rozsah predškolskej výchovy — dodržiavali tvorcovia každého programu určité pravidlá a kritériá. Analýza jednotlivých programov potvrdzuje snahu zohľadňovať pri výbere obsahu predovšetkým zásady ideovosti a triednosti, cieľavedomosti, vekuprimeranosti a vedec-kosti. Pri výbere obsahu sa tieto zásady dodržiavali viacmenej živelne a na základe ich empirického zdôvodnenia. Počet a hĺbka odrazu jednotlivých zásad výberu, ako aj miera ich rešpektovania vcelku sa v každom programe prejavila v kvalite obsahu výchovy a vzdelávania.

V celom doterajšom vývoji najvýraznejšie demonštrovaná bola požiadavka rešpektovať zásadu vekuprimeranosti. Vekové osobitosti v rôznom rozsahu tvorili kritérium výberu prameňov obsahu, jeho rozsahu, tvorili vlastný obsah výchovy a vzdelávania, boli východiskom usporiadania obsahu, ich popis tvoril súčasť štruktúry niektorých programov apod. Zohľadňovanie biologicko-psychologickej determinovanosti obsahu viedlo k jeho presnejšej vekovej diferenciacii, ku konkretizácii obsahu i k primeranému stanoveniu náročnosti. Niekedy však jednostranné preferovanie tejto determinácie viedlo k deformáciám obsahu. Umožňovalo ku psychologickým charakteristikám priradiť akýkoľvek obsah (napr. v dočasnom pracovnom programe), resp. oslabovalo rešpektovanie takých zásad, ktoré odrážajú spoločenskú určenosť predškolskej výchovy.

V histórii sa niekedy vekovými osobitosťami a vekuprimeranosťou zastierali aj problémy, ktoré nebola schopná vyriešiť pedagogická teória (napr. už uvedený problém konkrétnejšieho vymedzenia obsahu, jeho časového usporiadania, skutočnej záväznosti programu a i.).

Druhou najfrekvencovanejšou zásadou výberu obsahu bola zásada cieľavedomosti. Rešpektovala sa na rôznej úrovni v každom z doterajších siedmych programov. Analýza programov ukazuje závislosť výsledku uplatňovania tejto zásady od kvality a konkrétnosti cieľa a od úrovne predškolskej pedagogiky. Dôsledné rešpektovanie zásady ideovosti a triednosti je zjavné od druhého programu v poradí — od Pracovného programu z roku 1948. Obsah prvého programu, ktorý vznikol bezprostredne po druhej svetovej vojne, je ideovo indiferentný a silne poznačený vplyvom buržoáznych výchovných koncepcií. Triednosť a ideovosť druhého programu, ktorého vypracovanie bolo priamo podmienené zmenenými spoločensko-politickými podmienkami po Februári 1948, je zrejmá najmä vo všeobecných častiach a v okruhu Mravná výchova. Uplatňovanie zásady ideovosti a triednosti pri tvorbe programov odrážalo pedagogickú zložitnosť a vzrastajúcu ideovo-politickú uvedomelosť celej spoločnosti. Viaceré, i najnovší program výchovnej práce mali rezervy v ideovej a triednej vyhranenosti obsahu vôbec a v kvalite obsahu mravnej výchovy. Otázkám skvalitnenia ideovosti a triednosti obsahu výchovy a vzdelávania detí v materských školách a jeho prehodnoteniu vzhľadom

dom k tejto kvalite by bolo potrebné venovať pozornosť práve po roku 15. výročia schválenia Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XII. zjazde KSČ<sup>30</sup> a po významných zjazdoch KSSZ a KSČ. Analýzu obsahu by bolo vhodné uskutočniť vzhľadom k tým trvácnym a nemenným hodnotám socializmu, ku ktorým vzťah treba formovať už u detí predškolského veku.

Chápanie a zohľadňovanie zásady vedeckosti pri tvorbe obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole boli v histórii rôzne a dotýkali sa viacerých oblastí tvorby. Za vedecký prístup sa považoval aj jednostranný biologicko-psychologický prístup k tvorbe obsahu, alebo prístup, v ktorom úplne absentovala teoretická koncepcia. Prvé teoretické názory na výber obsahu spochybňovali možnosť vedecky vybrať a stanoviť jednotný obsah. Požiadavky praxe na vedecký výber obsahu, ktoré sa v predškolskej časopiseckej literatúre objavovali v šesťdesiatych rokoch, sa nerealizovali dôsledne; zostali na úrovni rozpracovania zásady postupnosti a konkrétnosti, prípadne sa bez vedeckého zdôvodnenia odmietali.

Prehľad zásad výberu obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole, ako i ďalších čiastkových teoretických riešení otázok prameňov obsahu, jeho usporiadania, funkčnosti programu a i. ukazuje potrebu zhrnúť a zovšeobecniť v predškolskej pedagogike všetky pozitívne skúsenosti z tvorby programov pre materské školy. Vyžaduje na základe terajších potrieb a stavu pedagogickej vedy ich prehodnotiť, príp. hľadať nové, netradičné spôsoby a prístupy k zdokonaľovaniu obsahu.

## ZÁVER

Historicko-logická analýza teoretického rozpracovania zásad výberu obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole a ich uplatňovania v procese tvorby programov výchovnej práce pre tieto predškolské zariadenia ukázala značnú nerozpracovanosť teórie tvorby obsahu. Teória tvorby obsahu výchovy a vzdelávania v materských školách zaostáva za teóriou tvorby obsahu iných stupňov škôl a za potrebami praxe utvárania noratívov pre materské školy. Zásady výberu obsahu výchovy a vzdelávania v materských školách, pod ktorými rozumieme také objektívne platné pedagogické idey, pravidlá (normy), ktorými sa riadi proces tvorby obsahu tak, aby bol optimálnym prostriedkom dosiahnutia cieľa komunistickej výchovy, nie sú v predškolskej pedagogickej literatúre dodnes dostatočne spracované.

Pri tvorbe programov výchovnej práce pre materské školy od r. 1945 sa určité pravidlá dodržiavali; počas doterajšieho vývoja sa sformoval a empiricky vytvoril systém zásad, ktorý je doteraz otvorený, rozvíjajúci sa. Je nevyhnutné teoreticky tento systém zásad výberu obsahu zdôvodniť, doplniť, ukázať funkčnosť systému zásad vcelku, ako aj podmienenosť a funkčnosť každej jednotlivéj zásady.

Pre výber obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole považujeme za rozhodujúce tieto zásady: zásadu triednosti, straníckosti, cieľavedomosti, vedeckosti, jednoty teórie a praxe, systémovosti, vekuprimeranosti a zásadu vy-

užívania historicky nazhromaždených pokrokových skúseností z výberu a usporiadania obsahu.

Štúdium problematiky, ako aj analýza najnovšieho Programu výchovnej práce v jasliach a v materských školách ukázala podmienenosť ďalšieho skvalitňovania obsahu adekvátnym teoretickým riešením otázok výberu obsahu a jeho zásad, prameňov obsahu, usporiadania, funkčnosti normatívu pre materské školy a i. Podčiarkla potrebu dôkladne analyzovať doterajšie prístupy k tvorbe obsahu a vyvodiť z nich historické poučenie pre riešenie problému.

K rozvoju teórie tvorby obsahu výchovy a vzdelávania v materskej škole môže pozitívne prispieť okrem vlastných historických skúseností aj teória tvorby obsahu a skúseností z tvorby obsahu iných stupňov škôl a výchovných zariadení. Významným prínosom sú výsledky riešenia danej problematiky v iných socialistických krajinách, najmä v ZSSR.

## POZNÁMKY

<sup>1</sup> Rusnačková, M.: *Revolučný odkaz je stále živý a inšpirujúci*. Predškolská výchova, roč. 38, č. 6, s. 1-3.

<sup>2</sup> Pozri napr. Stračár, E.: *Systém a metódy riadenia učebného procesu*. Bratislava, SPN 1977; Krajevskij, V. V. — Lerner, I. Ja.: *Teoretičeskiye osnovy soderžanija obščego srednego obrazovanija*. Moskva, Pedagogika 1983; Skatkin, M. N.: *Problémy současné didaktiky*. Praha, SPN 1984; a iné.

<sup>3</sup> Pozri napr.: *Uznesenie predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa o učebniciach pre národné a stredné školy*. Predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Československa. Nová mysl, 1951, č. 7, s. 604-612; Beňová, T.: *Príspevok k vývinu obsahovej koncepcie materskej školy v Československu od r. 1945*. Jednotná škola, roč. 35, č. 10, s. 894-909; a iné.

<sup>4</sup> Pozri napr. Lichačev, B. T.: *K voprosu o formirovanii soderžanija srednego obščego obrazovanija*. Sovetskaja pedagogika, roč. 1982, č. 10, s. 54; Iljinová, T. A.: *Pedagogika*. Praha, SPN 1972, s. 321; Skatkin, M. N.: *Problémy současné didaktiky*. Praha, SPN 1984; a iné.

<sup>5</sup> Lichačev, B. T.: *K voprosu o formirovanii soderžanija srednego obščego obrazovanija*. Sovetskaja pedagogika, roč. 1982, č. 10, s. 54.

<sup>6</sup> Pozri napr.: *Aristoteles*. Bratislava, Tatran 1980, s. 205-216.

<sup>7</sup> Pozri napr.: Chlup, O.: *Několik statí k základnímu učivu*. Praha, SPN 1958; Ogorodnikov, I. T. — Šimbirjov, I. N.: *Pedagogika*. Bratislava, SPN 1953; Iljinová, T. A.: *Pedagogika*. Praha, SPN 1972; Savin, N. V.: *Pedagogika*. Praha, SPN 1974; Stračár, E.: *Systém a metódy riadenia učebného procesu*. Bratislava, SPN 1977; Charlamov, I. F.: *Pedagogika*. Minsk, BGU im. V. I. Lenina 1979; Danilov, M. A. — Skatkin, M. N.: *Didaktika strednej školy*. Bratislava, SPN 1979.

<sup>8</sup> Učiteľská gazeta, č. 134 zo dňa 10. 10. 1981.

<sup>9</sup> Pozri najmä: *Uznesenie ÚV KSSZ z júna 1983 Aktuálne úlohy ideologickej a masovopolitickej práce Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a Uznesenie ÚV KSSZ Základné smery reformy všeobecnovzdelávacej a odbornej školy z r. 1984*.

<sup>10</sup> Sorokinová, A. J.: *Pedagogika předškolního věku*. Praha, SPN 1953.

<sup>11</sup> Bartušková, M.: *Pedagogika předškolního věku*. Bratislava, SPN 1977.

<sup>12</sup> Bělinová, L. a kol.: *Pedagogika předškolního věku*. Bratislava SPN 1981.

<sup>13</sup> Usovová, A. P.: *Obučení v детском саду*. Moskva, Prosveščeniye 1981.

<sup>14</sup> *Doškol'naja pedagogika*. Pod red. V. I. Jadeškovovej a F. A. Sochina. Moskva, Prosveščenije 1978.

<sup>15</sup> *Doškol'naja pedagogika*. Pod. red. V. I. Loginovovej a O. G. Samorukovovej. Moskva, Prosveščenije 1983.

<sup>16</sup> Beňová, T.: *Teória a prax tvorby programov výchovnovzdelávacej práce materských škôl v socialistických krajinách*. Jednotná škola, roč. 36, č. 9, s. 816-830.

<sup>17</sup> Petrova, E.: *Teoretické základy nového programu výchovnej práce v materskej škole*. Predučiliščno vzopitanije, 1983, č. 4.

<sup>18</sup> Launer, I.: *Zajištění všestranného harmonického vývoje dětí předškolního věku pomocí normativů v NDR*. Předškolná výchova, r. 1980-81, č. 5.

<sup>19</sup> *Tipovaja programma vospitanija i obučenija v detskom sadu*. Moskva, Prosveščenije 1984. *Tipovaja programma obučenija i vospitanija v podgotovitel'noj gruppe detskogo sada*. Moskva, Prosveščenije 1983.

<sup>20</sup> Zaporozec, A. V. — Usovova, A. P.: *Rozvoj predškolskej výchovy v období budovania komunizmu a úlohy predškolskej pedagogiky*. Predškolská výchova, r. 1961-62, č. 8, s. 270.

<sup>21</sup> Launer, I.: c. d., s. 16.

<sup>22</sup> *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa v Praze 25.—29. května 1949*, ÚV KSČ.

<sup>23</sup> Komenský, J. A.: *Informatorium školy mateřské*. Praha, SPN 1964.

<sup>24</sup> *Dočasný pracovný program pre detské opatrovne*. Výnos Povereníctva školstva a osvety v Bratislave zo dňa 30. apríla 1946, číslo 12 000/1946-A-I.

<sup>25</sup> *Prechodné učebné osnovy pre materské školy*. Bratislava, SPN 1953, s. 3.

<sup>26</sup> *Program výchovnej práce v jasliach a v materských školách*. Bratislava, SPN 1985.

<sup>27</sup> *Zákon zo dňa 21. apríla 1948 o základnej úprave jednotného školstva (Školský zákon)*. Školské zvesti, roč. IV, časť II. par. 8, s. 281.

<sup>28</sup> Jírová, M.: *K otázkam výchovno-vyučovací práce na našich materských školách*. Materská škola, roč. 3/1956, č. 12, s. 358.

<sup>29</sup> O. H.: *Odpovedáme*. Materská škola, roč. 3/1956, č. 5, s. 160.

<sup>30</sup> *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XII. zjazde KSČ, schválené na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ v decembri 1970*. Bratislava, Pravda 1971.

## ТЕРЕЗИЯ БЕНЬОВА О ПРИНЦИПАХ ВЫБОРА СОДЕРЖАНИЯ ВОСПИТАНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ В ДЕТСКОМ САДУ

Очерк содержит описание современного состояния разработанности принципов выбора содержания воспитания и образования детей в детсадах в дошкольной педагогической литературе. Затем дается обобщение практического опыта с применением принципов выбора содержания при формировании содержания воспитания и образования за истекший период истории программ воспитательной работы в детских садах.

Автор отмечает общую неразрабо-

танность теории содержания воспитания и образования в детсадах и ее отставание за практическими требованиями создания нормативов для дошкольных учреждений. Из критического анализа подходов к созданию программ с 1945 года вытекает и много других импульсов для решения.

Автор разграничивает систему выбора содержания воспитания и образования в детском саду. Эту систему образуют принципы классовости, партийности, целенаправленности, научно-

сти, единства теории и практики, системности, возрастной соразмерности и принцип использования прогрессив-

ного опыта выбора и формирования содержания за истекший исторический период времени.

**TEREZIA BEŇOVÁ**

## **CONCERNING THE PRINCIPLES GOVERNING THE CHOICE OF THE CONTENTS OF UPBRINGING AND EDUCATION OF CHILDREN IN THE KINDERGARTEN**

This article deals with the present stage of research on the principles applied in the selection of the contents of the upbringing and education in the kindergartens in pre-school pedagogical literature. It further sums up practical experiences gained from the application of these principles in the choice of the contents of the upbringing and education in the history of the programs of educational work in the kindergartens until the present.

It points to the general insufficiencies of this research and to the fact that it lags far behind practical needs of the norms

required by the pre-school apparatus. In a critical analysis of the approaches to this topic since the year 1945 the author suggests a number of solutions.

She defines the system of principles governing the choice of the contents of upbringing and education in the kindergartens. It is made up of the principles of class character, party character, tenacity of purpose, scholarship, unity of theory and practice, systematic character, suitable age and the principle of taking full advantage of the progressive experiences pertaining to this, accumulated by history.